

Wyludniający się kraj. Sytuacja demograficzna Białorusi

Kamil Kłysiński

Sytuację demograficzną Białorusi od początku lat dziewięćdziesiątych cechował trwale postępujący spadek liczby mieszkańców. Wynikał on zarówno z coraz mniejszej liczby urodzeń, jak i z narastającej emigracji. W efekcie od początku białoruskiej niepodległości do 1 stycznia 2023 r. populacja państwa skurczyła się o ok. 1 mln, do 9,2 mln osób. W 2020 r. na skutek fali brutalnych represji po sfałszowanych wyborach prezydenckich proces depopulacji znacząco przyspieszył, a motywowana politycznie emigracja objęła przede wszystkim najbardziej wykształconych obywateli, działaczy społecznych i specjalistów, m.in. z branży IT. Inna część emigrantów podjęła decyzję o wyjeździe pod presją pogarszających się warunków bytowych lub braku perspektyw zawodowych.

Oficjalne statystyki nie odzwierciedlają w pełni tego zjawiska, co znacząco utrudnia dokładne oszacowanie jego skali. Emigracja – polityczna lub ekonomiczna – mogła po 2020 r. objąć nawet 200 tys. Białorusinów. Aby zachować pełną kontrolę nad sytuacją wewnętrzną, reżim konsekwentnie zmusza przy tym do opuszczania kraju swoich oponentów. Zarazem władze wyrażają coraz większy niepokój depopulacją, a w szczególności wyjazdami fachowców. Stosowane środki zaradcze sprowadzają się głównie do apeli propagandowych oraz różnego rodzaju ograniczeń i zapewne nie przyniosą powodzenia. W najbliższej perspektywie nie należy się więc spodziewać wyhamowania procesu wyludniania się Białorusi, a wręcz można oczekiwać dalszego pogłębiania się tego problemu.

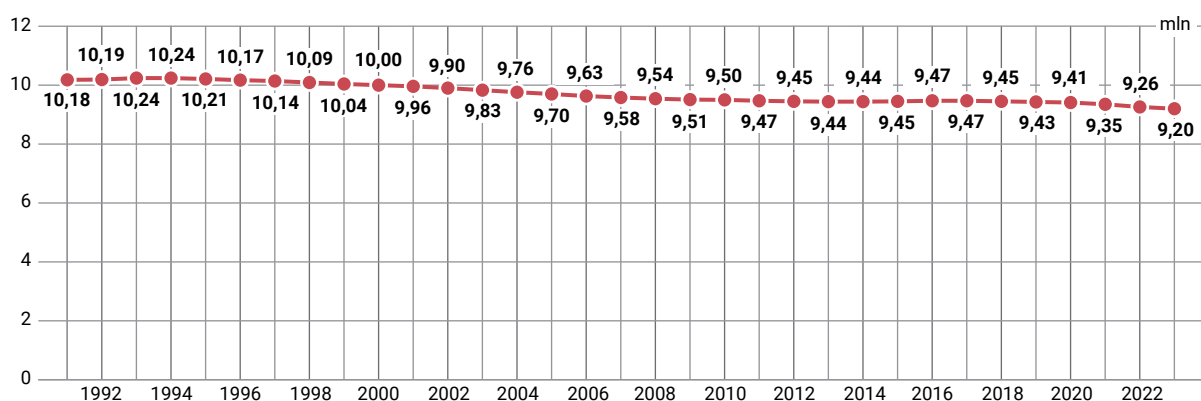
Stopniowa depopulacja

Najwyższą liczbę mieszkańców Białoruś osiągnęła w 1994 r. – wówczas według oficjalnej statystyki doliczono się ich ponad 10,2 mln. W ciągu kolejnych 17 lat postępował powolny ubytek ludności, rzędu kilkunastu–kilkudziesięciu tysięcy osób rocznie. Tendencja ta sprawiła, że w 2020 r. w kraju żyło już tylko 9,4 mln ludzi¹ – o ok. 800 tys. mniej (to niemal połowa populacji Mińska). Wyłom w tym trendzie przyniosły tylko lata 2014–2017, kiedy to nastąpił nieznaczny wzrost liczby urodzeń oraz zwiększył się napływ imigrantów (głównie z innych republik poradzieckich), jednak skala tych zjawisk okazała się zbyt mała, aby odwrócić ogólną negatywną tendencję demograficzną.

¹ *Демографія*, MyFin, 25.09.2020, myfin.by.

Warto przy tym zaznaczyć, że Białoruś nie potrafiła – i wciąż nie potrafi – zaoferować przybyzom (m.in. z Azji Centralnej) wystarczająco korzystnych perspektyw zarobkowych, aby stać się dla nich takim ośrodkiem przyciągania, jakim przez wiele lat była Rosja, a zwłaszcza Moskwa. Dowodzą tego raporty białoruskiego MSW, zgodnie z którymi w ostatnich latach tamtejszy rynek pracy zasilają rocznie jedynie 10–20 tys. migrantów zarobkowych, przeważnie z Rosji, Ukrainy i Turkmenistanu. Zatrudnienie podejmują również obywatele ChRL, lecz przeważnie wiąże się ono z wykonaniem prac kontraktowych w ramach realizacji chińskich inwestycji. Warto dodać, że na koniec 2022 r. w kraju zarejestrowanych było zaledwie 8,5 tys. pracowników zagranicznych².

Wykres 1. Liczba ludności Białorusi w latach 1991–2023

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Negatywny trend demograficzny to przede wszystkim efekt starzenia się społeczeństwa, typowego dla większości niepodległych republik powstałych po rozpadzie ZSRR. Nagłe zubożenie znacznej części obywateli na początku lat dziewięćdziesiątych i związany z tym brak bezpieczeństwa socjalnego skutecznie zniechęcał do zakładania lub powiększania rodziny. Innym – tym razem specyficznym dla białoruskich uwarunkowań – ważnym czynnikiem ograniczającym przyrost naturalny były powszechne u schyłku lat osiemdziesiątych obawy przed skutkami katastrofy elektrowni atomowej w Czarnobylu. W rezultacie coraz mniej osób w wieku reprodukcyjnym decydowało się na wielodzietność, co przełożyło się na zmianę modelu rodziny³.

Choć pod względem tendencji demograficznych Białorusini znaleźli się w podobnej sytuacji co społeczeństwa rozwiniętych państw zachodnich, to nie towarzyszyły temu wzrost zamożności ani – również istotne – wydłużenie średniej długości życia. Statystyka jest szczególnie nieubłagana dla mężczyzn – według danych z 2019 r. przeciętnie dożywają oni zaledwie 64 lat, a więc żyją o rok krócej niż u prognozy niezawisłości, czyli w 1991 r.⁴

Trzy spisy powszechne przeprowadzone w niepodległej Białorusi (w latach 1999, 2009 i 2019) wykazały wyraźny wzrost liczebności grupy najstarszych mieszkańców – w wieku 55+. Ich udział w społeczeństwie zwiększył się z niemal 24% w 1999 r. do 30% w 2019 r. W rezultacie na jednego seniora przypadało 2,7 osób w wieku produkcyjnym. Jednocześnie zgodnie z wynikami ostatniego spisu populacja niezmiennie cechuje się dużą jednolitością pod względem rodzaju dochodu oraz wykonywanej pracy. Ponad 90% badanych jako główne źródło swojego utrzymania wskazywało świadczenie (rentę, emeryturę, zasiłek), wynagrodzenie z tytułu pracy na etacie lub dochody innego

² *Статистика по миграции*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych RB, mvd.gov.by.

³ Л.П. Шахотко, *Снижение рождаемости как главный из вызовов демографической безопасности Республики Беларусь*, „Вопросы статистики” 10/2007, za: demoscope.ru. Dla przykładu w najbardziej dotkniętej katastrofą w Czarnobylu obwodzie homelskim liczba urodzeń spadła w latach 1986–1991 o blisko 30%. Zob. А. Тачняк, *На Гомельшине спад рождаемости: положение хуже, чем было после чернобыльской аварии*, Belsat, 5.04.2023, belsat.eu.

⁴ *Минздрав: продолжительность жизни женщин в Беларуси – 78 лет, мужчин – 64*, БЕЛТА, 30.09.2020, belta.by.

członka gospodarstwa domowego, a jedynie 2,4% – samozatrudnienie lub inny rodzaj własnej działalności gospodarczej. Mimo że w narracji władz fakt ten prezentowano jako świadectwo niewielkiego rozwarstwienia społecznego (w kontrze do „niesprawiedliwych” systemów zachodnich), to skrajnie niski odsetek przedsiębiorców – grupy najbardziej innowacyjnej i dynamicznej – de facto ogranicza potencjał rozwoju gospodarczego państwa⁵.

Warto zarazem zwrócić uwagę, że przed 2020 r. emigracja Białorusinów miała głównie podłoże zarobkowe, przy czym w pierwszej kolejności wybierali oni Rosję,

” W 2020 r. pandemia, a następnie kryzys polityczny po wyborach prezydenckich przyczyniły się do znaczącego przyspieszenia negatywnych tendencji w białoruskiej demografii.

atrakcyjną ze względu na bezwizowy tryb wjazdu oraz brak bariery językowej i kulturowej. I choć w oficjalnych danych rosyjskich służb migracyjnych liczba pracowników z Białorusi zazwyczaj oscylowała wokół kilkudziesięciu tysięcy rocznie, to według szacunków niezależnych ekspertów mogła sięgać nawet 300 tys. Większość tych wyjazdów miała charakter tymczasowy – kończyły się bowiem wraz z umową⁶. W odniesieniu do emigracji politycznej należy pamiętać, że wprawdzie po wyborach prezydenckich w 2006 i 2010 r. za granicą znalazły się różne grupy działaczy, jednak w późniejszych latach część z nich wróciła, a większość oponentów reżimu i tak pozostała w kraju.

Dynamiczny wzrost emigracji po 2020 r.

W 2020 r. zaistniały dwa czynniki, które przyczyniły się do znaczącego przyspieszenia negatywnych tendencji w białoruskiej demografii. Pierwszy – pandemia – okazał się szczególnie dotkliwy dla państw takich jak Białoruś, których władze nie wprowadziły żadnych istotnych ograniczeń, a przy tym zatajały liczbę przypadków śmiertelnych⁷. W maju 2020 r. Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny przestał publikować dane na temat zgonów, do dziś nie przedstawia również informacji o urodzeniach, a pytani przez dziennikarzy urzędnicy tłumaczą się „potrzebą dodatkowej weryfikacji danych”⁸. Drugim czynnikiem, oddziałującym – jak się okazało – znacznie silniej w perspektywie długoterminowej, jest kryzys polityczny związany z wyborami prezydenckimi 9 sierpnia 2020 r. Masowe, bezprecedensowo brutalne represje wobec uczestników demonstracji przeciwko sfałszowaniu wyników głosowania zmusiły bowiem wówczas wielu oponentów reżimu do wyjazdu z kraju, głównie do Polski i na Litwę.

Skali zgonów związanych z COVID-19 oraz powyborczej emigracji nie ujawniono, lecz zjawiska te znalazły pewne odzwierciedlenie w oficjalnej statystyce. Zgodnie z nią 1 stycznia 2021 r. na Białorusi żyło 9,35 mln ludzi, co oznaczało spadek w ciągu roku aż o 60 tys. – trzykrotnie wyższy niż w 2019 r.⁹

Dane z kolejnych lat wskazują na utrzymywanie się tej zwiększonej dynamiki depopulacyjnej. Skutki pandemii trwały przy tym krócej i były mniej odczuwalne niż konsekwencje represji względem realnych i potencjalnych przeciwników reżimu, które nie słabną, generując następne fale emigracji. Na nie nałożyła się zaś wspomniany proces starzenia się społeczeństwa. W 2021 r. nastąpił największy jak dotąd

⁵ Д. Наривончик, *Первые итоги переписи 2019 года: где живут, как зарабатывают и на каком языке говорят белорусы*, Экономическая газета, 22.09.2020, neg.by; *Первые итоги переписи населения Республики Беларусь 2019 года*, Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny, belstat.gov.by.

⁶ „Только в Россию – около 300 тысяч в год”. Сколько белорусов на самом деле уезжают на заработки, 21.by, 14.06.2017, news.21.by.

⁷ Zob. K. Kłysiński, P. Żochowski, *Zaklinanie rzeczywistości: Białoruś w obliczu pandemii COVID-19*, „Komentarze OSW”, nr 324, 3.04.2020, osw.waw.pl.

⁸ «Это зависит не от Белстата». В ведомстве рассказали, почему никак не могут подсчитать смертность за 2020 год, Belsat, 22.10.2022, belsat.eu.

⁹ В 2020 году население Беларуси сократилось на 60 тысяч человек, Экономическая газета, 27.04.2021, neg.by.

spadek liczby mieszkańców Białorusi – jej populacja skurczyła się o ponad 90 tys. osób. W rezultacie 1 stycznia 2023 r. w kraju tym żyło 9,2 mln ludzi¹⁰ – aż o ok. 200 tys. mniej niż trzy lata wcześniej.

Ubytek siły roboczej

Brak oficjalnych statystyk lub ich nieprzejrzystość silnie wpływają na możliwości ustalenia, jak wielu Białorusinów wyjechało z kraju po 2020 r. Pełnego obrazu nie dają też szerzej dostępne dane z państw docelowych dla emigrantów, co wynika np. z faktu, że niektórzy aplikujący o wize (np. polskie, w ramach programu Poland Business Harbour) nie skorzystali z nich. Można jednak z pewną dozą ryzyka założyć, że za granicą znalazło się przynajmniej 100 tys. obywateli. Większość udała się do Polski lub na Litwę. Inne popularne kierunki to Gruzja i Uzbekistan, z którymi Białoruś łączy ruch bezwizowy. Warto także zwrócić uwagę na widoczny spadek liczby zatrudnionych w białoruskiej gospodarce. W 2020 r. było ich 4,3 mln, podczas gdy dwa lata później – już tylko nieco ponad 4,2 mln¹¹. Tym samym z rynku pracy ubyło w tym czasie ok. 100 tys. osób, z czego jedynie część przeszła na emeryturę.

O ile odpływ siły roboczej w ciągu ostatnich trzech lat można oszacować na ok. 5% osób w wieku produkcyjnym, o tyle w pewnych branżach deficyt kadr jest szcze-

gólnie odczuwalny. W 2022 r. w opiece zdrowotnej brakowało 8 tys. specjalistów, a w budownictwie – aż 11 tys.¹², przy czym drenaż pracowników dotyczy również innych sektorów gospodarki. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez niezależny białoruski think tank „Polityczna Sfera” wielu Białorusinów znajduje zatrudnienie na Litwie i w Polsce w logistyce, transporcie i przemyśle. Zarazem udział emigrantów politycznych wśród wyjeżdżających na Litwę ocenia się na zaledwie 50%. Oznacza to, że dla opuszczających kraj (zapewne nie tylko w tym kierunku) w ostatnich latach duże znaczenie ma motywacja ekonomiczna¹³.

» W skali całej gospodarki fala wyjazdów w obecnym wymiarze przekłada się na utratę 1% PKB, co pokazuje, jak dotkliwa dla Białorusi jest emigracja ostatnich lat.

Największy odpływ fachowców wystąpił w szczególnie represjonowanym po 2020 r. sektorze IT. Choć w tym przypadku również brakuje dokładnych danych, wydaje się, że od jesieni 2020 r. z kraju mogło wyjechać ponad 20 tys. programistów. Udział sektora informatycznego w PKB spadł po raz pierwszy od 12 lat – z 7,5% w 2021 r. do 5% rok później, a w tym roku może wynieść zaledwie 4%. W skali całej gospodarki fala wyjazdów w obecnym wymiarze przekłada się na utratę 1% PKB¹⁴. Pokazuje to, jak dotkliwa dla Białorusi i jej gospodarki jest emigracja ostatnich lat, obejmująca przede wszystkim najbardziej wartościowych specjalistów.

Bezprecedensowy wzrost liczby wyjazdów do państw zachodnich po 2020 r. nie obniżył zainteresowania kierunkiem wschodnim. Według Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej – organu wykonawczego Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej – w 2022 r. w Rosji oficjalnie pracowało ponad 170 tys. Białorusinów, podobnie jak rok wcześniej. Inaczej sytuacja wyglądała tylko w 2020 r., gdy pandemia mocno zredukowała migrację zarobkową. Wyjazdy do FR mają wyłącznie podłoże ekonomiczne i w wielu przypadkach dotyczą jedynie czasowej obecności na tamtejszym rynku pracy¹⁵.

¹⁰ Численность населения на 1 января 2023 г. по областям и г.Минску, Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny, belstat.gov.by.

¹¹ Труд, Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny, belstat.gov.by.

¹² «Беларусь покидают не только люди, но целые организации и структуры». Социолог Коршунов — про миграцию беларусов, MOST, 18.01.2023, mostmedia.io.

¹³ Д. Бернштейн, Эмиграция из Беларуси: уезжают опытные кадры, DW, 6.03.2023, dw.com.

¹⁴ K. Kłysiński, Kryzys, nie katastrofa. Białoruska gospodarka rok po rosyjskiej agresji na Ukrainę, „Komentarze OSW”, nr 501, 22.03.2023, osw.waw.pl.

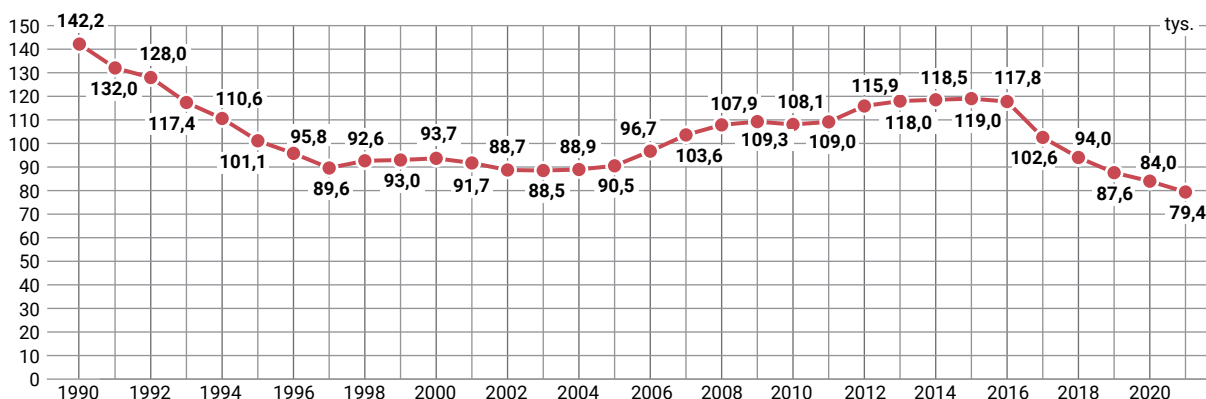
¹⁵ Стало известно, сколько белорусов работало в России в прошлом году, MyFin, 10.03.2023, myfin.by.

Działania władz wobec depopulacji

Jednym z fundamentów polityki społecznej Mińska od lat dziewięćdziesiątych pozostają niezmiennie działania prorodzinne, ujmowane w przyjmowanych cyklicznie kilkuletnich strategiach „Zdrowie narodu i bezpieczeństwo demograficzne”. Obecna, zatwierdzona przez premiera Ramana Hałouczenkę w 2021 r., obowiązuje do 2025 r.¹⁶ Instrumenty takie jak trzyletni urlop macierzyński, ułatwienia w zakupie mieszkania dla rodziców małych dzieci, wypłacane co miesiąc zasiłki na dziecko, bezpłatne posiłki w szkołach, preferencje dla dzieci z rodzin wielodzietnych w egzaminach na studia czy przyznawaniu miejsc w akademikach eksponuje się często jako dowód „społecznej wrażliwości” państwa.

Wsparcie to nie przekłada się jednak nie tylko na choćby minimalny wzrost liczby urodzeń, lecz nawet na spowolnienie tendencji spadkowej. Pośrednio świadczy o tym wypowiedź Alaksandra Łukaszenki z lipca 2023 r., gdy apelował on do młodych kobiet, aby „rodziły po troje dzieci, bo ludzie są potrzebni”. Jednocześnie wyraźnie podkreślił: „demografia jest dla nas problemem numer jeden”¹⁷. Potwierdzają to oficjalne dane statystyczne, według których liczba urodzeń w ciągu ostatnich lat spada z każdym rokiem o ok. 10%. (zob. wykres 2). Proponowana polityka prorodzinna nie może szybko zahamować efektów obniżenia dzietności w latach dziewięćdziesiątych, który później poskutkowało mniejszą liczbą osób wchodzących w wiek reprodukcyjny. Przeszkodę stanowi też m.in. brak poczucia bezpieczeństwa – szczególnie od 2020 r., gdy najpierw pandemia, a potem kryzys polityczny po wyborach prezydenckich zachwiały budowanym wśród ludności od lat mitem o „spokojnej i stabilnej” Białorusi¹⁸.

Wykres 2. Liczba urodzeń na Białorusi w latach 1990–2020

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Poza nieudolnymi próbami stymulowania wzrostu urodzeń reżim usiłuje – w typowy dla niedemokratycznych systemów sposób – zniechęcić wykwalifikowaną siłę roboczą do wyjazdu z kraju. 21 września 2023 r. Łukaszenka podczas narady na temat organizacji szkolnictwa zwrócił uwagę na nadmierny odpływ wykształconych specjalistów z rynku i zażądał wydłużenia obowiązywania tzw. nakazu pracy, czyli obligatoryjnego odpracowywania bezpłatnych studiów przez absolwentów, obowiązującego jeszcze od czasów radzieckich. Obecnie trwa on przeważnie dwa lata, natomiast nowe propozycje pozwalają na rozciągnięcie go do pięciu, a w niektórych przypadkach – nawet siedmiu lat. Po raz pierwszy mechanizm ten może objąć również studentów uczących się odpłatnie¹⁹. Najdalej

¹⁶ О Государственной программе «Здоровье народа и демографическая безопасность» на 2021–2025 годы, 19.01.2021, za: pravo.by.

¹⁷ Я. Жиманов, Неутешительная демография: почему рождаемость стала проблемой для Беларуси, Минская правда, 15.07.2023, mlyn.by.

¹⁸ В Беларуси сокращается число детей. Чем это грозит экономике и когда мы почувствуем последствия от этого (прогноз неутешительный), Зеркало, 1.06.2023, news.zerkalo.io.

¹⁹ Изменения в системе отработки по распределению после вузов обсудили на совещании у Лукашенко, БЕЛТА, 21.09.2023, belta.by.

w rozważaniach o powstrzymaniu emigracji zarobkowej na Zachód posunął się jednak prokurator generalny Andrej Szwed. Wyraził on oburzenie z powodu „nadmiernej” liczby godzin języka angielskiego w szkołach, co w jego opinii ułatwia przyszłym absolwentom podjęcie decyzji o wyjeździe za pracę w tamtym kierunku²⁰.

Bezradności względem ujemnego przyrostu naturalnego towarzyszy znacznie bardziej zdecydowana i konsekwentnie realizowana polityka szykanowania oraz izolowania

tych, którzy już opuścili kraj. Łukaszenka wielokrotnie pogardliwie wypowiadał się na temat emigrantów, przedstawiając ich jako „zdrajców niegodnych białoruskiego obywatelstwa”²¹. 10 stycznia opublikowano nowelizację ustawy „O obywatelstwie Republiki Białorusi”. Wprowadziła ona m.in. możliwość odebrania obywatelstwa osobie zamieszkującej za granicą i skazanej prawomocnym wyrokiem za działalność „ekstremistyczną” lub inne czyny zagrażające bezpieczeństwu państwa. Jednocześnie ruszyły zaoczne procesy liderów i działaczy emigracji politycznej ze Swiatłaną Cichanouską i Pawłem Łatuszką włącznie. Wydane na nich wyroki stanowią w świetle nowego prawa podstawę do pozbawienia ich obywatelstwa, co ma symbolicznie wzmocnić przekaz reżimowej propagandy o sfrustrowanych, oderwanych od białoruskich realiów „wichrzycielach” realizujących interesy zachodnich elit politycznych²².

„ Mińsk wdrożył też szereg rozwiązań odcinających od kraju wszystkich emigrantów krytycznych wobec władzy, niezależnie od stopnia ich zaangażowania w działalność polityczną.

Mińsk wdrożył też szereg rozwiązań odcinających od kraju wszystkich emigrantów krytycznych wobec władzy, niezależnie od stopnia ich zaangażowania w działalność polityczną. Przed referendum konstytucyjnym 27 lutego 2022 r. po raz pierwszy w historii niepodległej Białorusi MSZ nie utworzyło komisji wyborczych w ambasadach i konsulatach, uzasadniając tę decyzję „względami bezpieczeństwa personelu dyplomatycznego”. Najbardziej radykalny krok o charakterze represyjnym to jednak podpisanie przez Łukaszenkę we wrześniu 2023 r. dekretu „O trybie wydania dokumentów i dokonywania czynności”, który anulował możliwość uzyskania przez obywateli nowego paszportu w białoruskich placówkach zagranicznych. Od tej pory można go otrzymać tylko w urzędach w kraju właściwych względem miejsca zameldowania. Dla wielu zagrożonych aresztowaniem za działalność emigracyjną lub udział w protestach powyborczych w 2020 r. takie rozwiązanie oznacza de facto utratę ważnego dokumentu tożsamości²³.

Jednocześnie reżim prowadzi kampanię propagandową demonstrującą dobrą wolę i wyrozumiałość wobec emigrantów. Łukaszenka wielokrotnie publicznie nawoływał ich do powrotu do ojczyzny, a dla „skruszonych” przeciwników władz sygnował w lutym dekret o utworzeniu specjalnej komisji rozpatrującej wnioski zainteresowanych powrotem²⁴.

W stronę demograficznej katastrofy? Próba prognozy

Zapoczątkowany w latach dziewięćdziesiątych spadek urodzeń oraz motywowana politycznie i ekonomicznie – z różnym natężeniem – emigracja doprowadziły do skurczenia się populacji Białorusi aż o 1 mln osób, czyli o ok. 10%. I choć obecnie na tle objętej działaniami wojennymi Ukrainy sytuacja

²⁰ Швед возмутился количеством часов английского в школах: «Мы готовим рабочую силу для Запада?», Зеркало, 22.09.2023, news.zerkalo.io.

²¹ Лукашенко: «Достойны ли эти люди оставаться гражданами Беларуси, если они сбежали из родной страны?», Салідарнасць, 6.09.2022, gazetaby.com.

²² K. Kłysiński, *Białoruś: utrata obywatelstwa za działalność opozycyjną*, OSW, 12.01.2023, osw.waw.pl.

²³ Новый порядок выдачи документов. Что изменится для белорусов, живущих за границей?, Onliner, 5.09.2023, money.onliner.by.

²⁴ Стали известны подробности указа о работе с желающими вернуться на родину. Рассказываем о главных положениях, БЕЛТА, 6.02.2023, belta.by.

demograficzna nie wygląda najgorzej, to w odniesieniu do nawet średniej wielkości kraju i narodu taki ubytek niesie negatywne skutki dla funkcjonowania gospodarki, systemu emerytalnego oraz życia społecznego. Według najbardziej pesymistycznych prognoz pod koniec XXI wieku liczba Białorusinów może spaść do zaledwie 4 mln²⁵.

Z wypowiedzi Łukaszenki i jego podwładnych wynika, że reżim zdaje sobie sprawę z powagi sytuacji. Zarazem sięga jednak po metody typowe dla modelu autorytarnego, oparte na propagandzie i zastraszaniu, co w żaden sposób nie przyczyni się do wzrostu liczby urodzeń ani do zatrzymania w kraju fachowych kadr. Nieskuteczna wydaje się również strategia izolacji i dyskredytacji emigracji politycznej. Presja władz spotęgowała bowiem podejmowane przez liderów opozycji w ostatnich miesiącach wysiłki na rzecz uruchomienia wydawania na Zachodzie paszportów alternatywnych, rozumianych jako symboliczne atrybuty białoruskiej quasi-państwowości za granicą.

W ten sposób rządzący doprowadzili do sytuacji, w której Białoruś będzie się coraz szybciej wyludniać, a rosnące grono emigrantów stanie się jeszcze bardziej odizolowane od ojczyzny. Bilans demograficzny mogą krótkookresowo poprawić jedynie demontaż reżimu i demokratyczne przemiany, które przynajmniej pozwolą wszystkim osobom przebywającym w innych krajach wybrać pomiędzy pozostaniem na miejscu i powrotem do ojczyzny. Potencjalna transformacja ustrojowa nie przełoży się jednak na odwrócenie wieloletniej, głęboko już zakorzenionej w strukturze wiekowej społeczeństwa tendencji spadkowej w zakresie liczby urodzeń. Tym samym główna przyczyna stopniowej depopulacji Białorusi – czyli typowy dla regionu niższy poziom dzietności – nie zostanie zlikwidowana.

²⁵ Л. Львовский, *Как остановить вымирание белорусов? Мнение*, Зеркало, 17.01.2023, news.zerkalo.io.